

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: سوره بقره

تاریخ: ۲۰ آبان ۱۴۰۴

مصادف با: ۲۰ جمادی الاول ۱۴۴۷

موضوع جزئی: آیه ۶۲ - توضیح اجمالی آیه - ارتباط آیه با آیات قبل - مفردات آیه -

جلسه: ۱۴

۱. «الذین هادوا» - منشأ اشتقاق یهود - وجه اول - وجه دوم - وجه سوم -

۲. «النصاری» - وجه تسمیه نصاری

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

آیه ۶۲

«إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ».

توضیح اجمالی آیه

طبق معمول، یک توضیح اجمالی از آیه در ابتدا ذکر می‌کنیم. خداوند تبارک و تعالی بعد از آنکه اشاره به کفران نعمت، ناسپاسی‌ها، عنادها و لجاجت‌های بنی اسرائیل داشت، در این آیه، وعده هم می‌دهد. این رسم خداوند در قرآن است که بعد یا قبل از وعید، وعده هم دارد؛ هم ترغیب و تشویق است، هم انذار، هم بشارت است و هم برحذر داشتن. در آیات قبل بسیاری از نعمت‌های خداوند به بنی اسرائیل ذکر شد؛ اینجا خداوند می‌فرماید کسانی که ایمان آورده‌اند و کسانی که به دین یهود و نصاری و صابئین هستند، هر کسی که ایمان به خدا و روز جزا داشته باشد و عمل صالح انجام بدهد، اجر آنها نزد پروردگار محفوظ است و خوف و حزن در آنها راه ندارد. «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ»، می‌فرماید کسانی که ایمان آوردند، یهودیان و نصرانی و صابئین؛ بعد «مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ»؛ چند گروه را نام می‌برد و بعد می‌فرماید: از میان آنها، کسانی که ایمان به خدا و معاد و عمل صالح داشته باشند، اجر و جزای آنها با خداوند است و خوف و حزن در آنها وجود ندارد.

ارتباط آیه با آیات قبل

ارتباط این آیه با آیات قبل هم روشن است؛ خداوند تبارک و تعالی به بعضی از کارهایی که یهود و قوم موسی انجام دادند اشاره کرد؛ نعمت‌های مهم خودش را بر آنها برشمرد؛ ناسپاسی‌ها و کفران آنها را بیان کرد و عذاب و عقاب شدیدی که دامن آنها را گرفت، ذکر نمود. خداوند اینها را برای یهودیان زمان پیامبر (ص) نقل کرده و کأن آنها را مورد خطاب قرار داده و نسبت به دچار شدن سرنوشت آباء و اجداد هشدار داده است. بعد از بیان سرگذشت بنی اسرائیل و وعیدهایی که به آنها داده شده بود، در این آیه وعده مطرح می‌شود، همچنان که در جای جای قرآن بشارت و انذار، وعیده و وعید، ترهیب و ترغیب، در کنار هم آمده است. یعنی شما هیچ‌جا نمی‌بینید که وعیده و انذار باشد اما وعده و بشارت نباشد. بعد از چندین آیه، الان نوبت وعده و بشارت است.

اینجا خداوند یک نکته کلیدی را بیان می‌کند. خداوند می‌خواهد بفرماید آنچه باعث نجات و سعادت ابدی انسان است، توحید،

معاد و عمل صالح است. لذا اسم و عنوان خیلی مهم نیست؛ می‌فرماید قوم بنی‌اسرائیل به عنوان یک قوم برتر و برتری داده شده بر همه جهانیان بودند؛ در آیه اینطور آمده بود: «وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ»، ما شما را بر همه عالمیان برتری دادیم. اما به خاطر همین سه مشکل یعنی عدم ایمان به مبدأ، عدم ایمان به معاد، عمل فاسد، گرفتار آن عذاب‌ها شدند. در واقع نقطه مقابل ویژگی‌هایی که در بنی‌اسرائیل بود و باعث آن مشکلات شده بود، اینجا اگر حاصل شود، سعادت ابدی را به دنبال دارد. این آیه در مقابل چند آیه‌ای است که قبل از این آیه آمده است. امت موسی بودند، این همه خداوند به آنها محبت کرد، به آنها نعمت داد، اما آنها چه کار کردند؟ اگر فهرست کارهای بنی‌اسرائیل را مرور کنیم و آنها را یک به یک کنار هم قرار بدهیم، این سه محور در آنها وجود دارد: ۱. از نظر ایمان به مبدأ مشکل داشتند؛ ۲. از نظر ایمان به معاد مشکل داشتند؛ ۳. عمل آنها عمل صالح نبود. همین سه عملی که خداوند در این آیه، آنها را به عنوان رمز و راز سعادت ابدی و پاداش الهی معرفی کرده است: «مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا»؛ کسانی که این چنین باشند، اجر آنها نزد پروردگار محفوظ است و خوف و حزن در آنها راه ندارد. این سه عمل در بنی‌اسرائیل نبود، اما در هر شخص دیگری باشد، اجر او عندالله محفوظ باشد؛ منظور از «هر کسی» چه کسانی هستند؟ ۱. «الَّذِينَ آمَنُوا»؛ البته بعداً خواهیم گفت که منظور از «الَّذِينَ آمَنُوا» چه کسانی هستند که آنها را «وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ» قرار داده است. می‌فرماید: چه ایمان‌آوردگان، چه یهودیان، چه مسیحیان و چه صابئین، می‌توانند با فراهم کردن این سه اصل، به اجر و پاداش الهی و سعادت ابدی برسند. اینجا چند سؤال و پرسش پیش می‌آید؛ ان‌شاءالله اینها را به مرور در تفسیر آیه عرض می‌کنیم. فعلاً در این قسمت، ربط این آیه را با آیات قبل بیان کردیم.

مفردات آیه

طبق معمول، سراغ مفردات آیه می‌رویم. مفردات آیه غیر از تفسیر آیه است.

۱. «الَّذِينَ هَادُوا»

اولین تعبیر یا کلمه‌ای که باید درباره آن توضیح بدهیم، «الَّذِينَ هَادُوا» است. عبارت «الَّذِينَ آمَنُوا» لغت و واژه‌ای ندارد که نیاز به توضیح داشته باشد؛ اگرچه مراد از آن و تفسیر آن را باید عرض کنیم؛ ولی از نظر لغوی و واژه، احتیاج به توضیح ندارد. «هادوا» یعنی کسانی که یهودی شدند ای صاروا یهوداً.

منشأ اشتقاق یهود

دو منشأ اشتقاق و دو وجه برای یهود ذکر شده است:

وجه اول

یکی اینکه مشتق از «هُود» به معنای توبه و بازگشت است. بر این اساس، وجه تسمیه یکی از این امور است: احتمال اول: اینکه به یهودیان «یهود» گفته شده، بدان جهت است که آنها از گوساله‌پرستی رجوع کردند و حضرت موسی خطاب به خداوند، از زبان بنی‌اسرائیل و قوم خودش عرض کرد: «إِنَّا هَدُنَا إِلَيْكَ»^۱، لذا به آنها «یهودی» گفته‌اند. احتمال دوم: احتمال دیگر این است که آنها از شریعت موسی بازگشتند؛ لذا به این دلیل به آنها یهود گفته‌اند. احتمال سوم: اینکه از شریعت اسلام بازگشته‌اند.

این سه وجه تسمیه یهود در صورتی است که از ریشه «هُود» باشد.

۱. سوره اعراف، آیه ۱۵۶.

در روایتی از امام(ع) وارد شده: «لأنهم يتهودون عند القراءة أي يتحركون»، به آنها یهود گفته می‌شود چون در حال خواندن تورات حرکت می‌کنند. همین الان هم دیده‌اید که وقتی یهودیان تورات را می‌خوانند، خودشان را تکان می‌دهند؛ اینها از قدیم عادت داشته‌اند که هنگام خواندن تورات خودشان را حرکت بدهند. علت آن هم این است که معتقدند وقتی که تورات نازل شد، آسمان‌ها و زمین به حرکت درآمدند.

وجه سوم اینکه ریشه یهود، «یهودا» پسر ارشد حضرت یعقوب است؛ یعنی آنها به واسطه اینکه منسوب به او بودند، یهود نامیده می‌شدند؛ منتها «ذ» از باب تخفیف تبدیل به «د» شده است. این مطلب هم در روایتی بیان شده و مورد تأیید قرار گرفته است.

۲. «النصاری»

کلمه دیگری که در این آیه آمده «النصاری» است؛ در مورد «نصاری» چندین احتمال مطرح است؛ هم راجع به وجه تسمیه و هم در مورد ریشه این لغت و اینکه مفرد است یا جمع.

احتمال اول: یک احتمال این است که «نصاری» همواره مفرد است، آن هم با «ی» که به معنای نصرانی آمده است. علت اینکه «ی» را ذکر کرده‌اند، این است که این «ی» برای مبالغه یا برای تمیز بین مفرد و جمع است؛ مثل روم و رومی. این احتمال را بعضی از مفسران مثل آلوسی نقل کرده‌اند.^۱

احتمال دوم: برخی هم گفته‌اند «نصاری» جمع نصرا است؛ این احتمال هم توسط آلوسی مطرح شده است؛ البته او این را به خلیل نسبت داده است.^۲

احتمال سوم: احتمال دیگر اینکه «نصاری» جمع نصران و نصرانه است؛ مثل «سکاری» که جمع سکران و سکرانه است.

وجه تسمیه نصاری

حالا وجه تسمیه پیروان حضرت عیسی به نصاری چیست؟ همانطور که در مورد یهود وجه تسمیه بیان شد، در مورد نصاری هم چند وجه و احتمال گفته شده است.

۱. یکی اینکه حواریون حضرت عیسی در پاسخ آن حضرت که سؤال کرد «مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ»، عرض کردند: «نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ».^۳

۲. وجه تسمیه دیگری در روایتی از امام رضا(ع) نقل شده است: «لِمَ سُمِّيَ النَّصَارَى نَصَارَى؟ قَالَ(ع): لِأَنَّهُمْ كَانُوا مِنْ قَرْيَةٍ اسْمُهَا نَاصِرَةٌ مِنْ بِلَادِ الشَّامِ»^۴ از حضرت سؤال شد که چرا نصاری به این نام خوانده می‌شوند؟ حضرت فرمود: به این دلیل که آنها از قریه ناصره از بلاد شام هستند. ناصره منطقه‌ای بود که حضرت عیسی و مادرش حضرت مریم، بعد از مراجعت از مصر،

۱. روح المعانی، ج ۱، ص ۴۴۱.

۲. روح المعانی، ج ۱۴، ص ۲۷۲.

۳. سوره صف، آیه ۱۴.

۴. بحار الأنوار، ج ۱۴، ص ۲۷۲.

در آنجا فرود آمدند.

بالاخره اینکه این وجه تسمیه یا آن وجه تسمیه ترجیح دارد، چندان اهمیت ندارد؛ اگرچه یک وجه تسمیه مستند به قرآن است و دیگری مستند به روایت.

بحث جلسه آینده

ان شاء الله در جلسه آینده در مورد کلمه «صابئین» هم مطالبی را عرض خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمین»